

Олена МАРЧУК

ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ ЗІ СПОЛУЧНИКОМ **ЯК** У МОВІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Сполучникових конструкцій серед порівнянь, зафіксованих у художніх творах М.Коцюбинського, виявлено 2780, тобто 74,8% всіх порівняльних конструкцій письменника. При цьому сполучники, що очолюють об'єктну частину компаративної конструкції, істотно розрізняються своєю вживаністю. Якщо сполучник **як**, що єдиний виконує власне порівняльну функцію, ужитий у М.Коцюбинського 1411 разів (це більше половини всіх сполучникових порівнянь), то сполучник **що** – тільки два рази, а сполучник **мовби** – ще менше: один раз. Пор. у ранніх творах “Дядько та тітка” (1886): *“Простягнуся де-небудь на траві, котра, **що твій килим квітчастий, брилює, горить на сонці різнокольоровими квітками**”* [5, т.1, 128] і “Ціпов’яз” (1893): *“Та й **що** варт селянин без землі? Усе одно, **що пташка без повітря, риба без води**”* [5, т.1, 128]. Цей останній ужиток сполучника **що** є менш виразним, оскільки наявність синсемантичного відтінку у словосполучення **усе одно** долучає до явно компаративного сенсу сполучника **що** у звороті **що пташка без повітря, риба без води** ще й сенс додатковості, пор. “здавалось, **що ...**”, де компаративне значення виражається дієсловом **здавалось**, а не сполучником **що**. Сполучник **мовби** єдиний раз виринає в оповіданні “Дорогою ціною” (1901) на чолі порівняльного речення: *“Одним зручним скоком Соломія опинилась на березі і з такою легкістю витягла з тину коляку, **мовби** то була застромлена дитиною ломачка”* [5, т.2, 93].

Взагалі, М.Коцюбинський уживає далеко не всі існуючі в українській мові порівняльні сполучники. У нього, наприклад,

зовсім немає сполучника *буцім, немовби, начебто* та ін. У більш-менш активному вжитку тільки п'ять сполучників. Це, у порядку вживаності, *як, наче, мов, немов* і *нечаче*.

При цьому порівняльний сполучник *як* жодного разу, всупереч думці І.К.Кучеренка [6, 16], не входить до модально-порівняльних зворотів. Він очолює виключно порівняльні звороти (98,5%) та порівняльні речення (1,5%). З рівною, точніше, дещо зростаючою активністю він уживається протягом усього періоду творчості письменника: у першому томі академічного зібрання він має 274 ужитки, у другому – 584 і в третьому – 553. Майже в кожному творі М.М.Коцюбинського він є провідним, найуживанішим засобом творення порівняльних конструкцій. Винятки – поодинокі. Так, у пізнього Коцюбинського *як* не передує лише в оповіданні “Хвала життю” (1912). Порівняльний сполучник *як* тут з'являється тільки чотири рази, тоді як *наче* – шість. А ще двічі – у функції модально-порівняльної частки: “*ся інтелігентність чужої хати, де ще заховалось наче тепло людської руки*”, “*їх суворість наче замикали чорні костюми аж до краваток з крепу*” [5, т.3, 275, 274]. Показовим є і такий факт. У листі до дружини 1910 р. письменник розповідав: “*Ряди домочків, як коробки з макаронів*” [5, т.3, 422]. А в оповіданні ця фраза з'являється із сполучником *наче*: “*тісні дерев'яні крамниці, наче коробки з-під макаронів*” [5, т.3, 277]. Навіть сполучник *немов* випереджає в цьому оповіданні *як*, уживаючись п'ять разів, пор.: “*Середина хати стояла одкрита, немов на сцені*” [5, т.3, 275]. В оповіданні – мова про неймовірність, жахливість землетрусу в Мессіні (1908), а це вимагало посиленої модальності. От модально-порівняльні сполучники і випередили власне порівняльний.

У ранніх же творах М.Коцюбинського (тільки – у невеликих за розмірами) модально-порівняльні сполучники, іноді разом з омонімічними модальними частками, подекуди випереджають сухувате *як* просто через молодецьке буйство фарб, з бажання скористатися всіма барвами мови. Так, в оповіданні “На крилах пісні” (1895) *немов* очолює об'єкт порівняння сім разів, а *як* – тільки чотири. Оповідання “Харитя” (1891) має шість порівнянь

з *наче* (серед них одна модально-порівняльна частка) і чотири – з *як*, оповідання “Ялинка” (1891) – п’ять порівнянь з *наче* (в одному випадку теж з омонімічною часткою) і лише три – з *як*. А передує в цьому оповіданні взагалі не *наче* і не *як*, а безсполучникове порівняння з орудним відмінком. На перше місце, випереджаючи сполучникові форми, безсполучникове порівняння виходить у письменника ще тільки в одному творі – в оповіданні “По-людському”.

У творах “Маленький грішник”, “Помстився”, “Пе коптьор”, “Відьма” та в поетичній спадщині письменника серед порівнянь передує не *як*, а *мов*. У всіх інших творах М.Коцюбинського перше місце займають порівняння з *як*, причому переважно – із значним відривом від інших компаративних конструкцій.

Відзначимо і те, що письменник у чотирьох випадках замінив на *як* чернеткове *наче* і в двох – *мов*: “*вогні горять, як на Купала*”, “*ноги сковзались у нього, як на паркеті*”, “*сон раптом щезає, як змитий водою*” [5, т.1, 239; т.2, 286; т.3, 144] – в усіх цих випадках у чернетці було спочатку *наче* [5, т.1, 392; т.2, 376; т.3, 397]. А в тексті “*до половини пні були сірі, як засохле болото*” [5, т.2, 286] чернетка містила сполучник *як*, потім Коцюбинський замінив її сполучником *наче*, а врешті відновив *як* [5, т.2, 376]. Ужиток *як* замість *мов* стався в реченнях: “*Йон, як тінь, посунув далі*”, “*метушились у кав’ярні люди, як на пожежі*” [5, т.1, 262; т.2, 225]. У першому випадку замінився тільки сполучник, у другому, – весь порівняльний зворот [5, т.1, 397; т.2, 360].

Крім сполучника *як*, що має, згідно з академічним словником, дев’ять різних значень, два з яких стосуються порівнянь – власне порівняльне та приєднувальне [9, т.11, 633-634], існує ще частка *як* та прислівник *як*. Частка *як* нашу тему не зачіпає, бо не має ні порівняльних, ні модальних функцій [9, т.11, 634-635], пор. у підсильному значенні: “*Тихо стало в лісі, страх як тихо*” [5, т.1, 167]. А ось прислівник *як* – зачіпає, бо у відносній функції, коли він виконує роль сполучного слова, приєднуючи підрядні речення способу дії, означальні та допустові [9, т.11, 632-633], він може приєднувати і порівняльні

конструкції. Особливо виразно це помічаємо серед означальних речень, які в порівняльному сенсі фактично є зовсім не реченнями, а порівняльними зворотами, членами простого речення. Пор. із співвідносним словом **такий** (сполучне слово **як** при цьому відповідає відносному займеннику **який**): “Коли б ти був розумніший, то побачив би, що й люди такі, як кури”, “Такої, як ви, Палагно, бігме, не видів” [5, т.3, 57, 210]. Співвідносне слово може посилюватися: “Досада закипала на серці в Параскіци і пекучими слізьми спадала з сірих, олив’яних, отаких саме, як ті олив’яні ложки, що лежать у миснику, очей” [5, т.2, 22], чи, навпаки, заперечується: “та й свита на мені ціла, не така, як твоя юпка”, “Зараз одружишся з молодою, гарною, не такою, як я” [5, т.1, 148, 316].

При цьому співвідносне слово **такий** може конкретизуватися іменником чи прикметником: “Тут саме вгіддя для винограду, звідси бере він таке вино, **як спирт**” [5, т.1, 209]. Пор. з повторенням: “Він брав її на руки, таку бідну, таку маленьку, **як пір’їнку**”, “Його думки плили далі. Такі легкі, такі прозорі, як весняне повітря”, “Вона робила, що тільки знала, аби худоба була така тиха, як корінь в землі, така манниста, як у потоці вода” [5, т.2, 88; т.3, 45, 208]. Сполучне слово **як** може поєднуватися в межах порівняльного звороту з наступним словом часткою **і**: “такою вбогою зросла, **як і я**”, “одноокий Яким, такий забіглий, **як і вони**, тільки з Поділля”, “Зараз після того знов розлягався сміх і радість була такою ж дикою, **як і сварка**”, “Крик ослюка бився поміж опунцій, такий же колючий, **як і вони**” [5, т.1, 158; т.2, 108, 130; т.3, 165]. Частка **і** в таких ужитках слугує для посилення схожості.

Співвідносним словом у головній частині може бути й не тільки займенник **такий**, а прислівник **так**, який сигналізує про підрядне порівняльне речення способу дії або ж про порівняльний зворот з відтінком способу дії: а) порівняльні звороти – “волохатий живіт – так, як гора”, “Оглядав город, тепер мені близький так, як могила”, “маржина десь танула так, як по горах весною сніги [5, т.2, 222, 258; т.3, 184]; б) порівняльне речення: “радісним риком обізвалась худоба, перегнана через жар [...], аби множилась так, як намноживсь

від вогню попіл” [5, т.3, 209].

Тут теж, як і в означальних порівняльних конструкціях, можливе заперечення співвідносного слова: “вискочить хуторянська собака – і дивно – і бреше якомсь весело, зовсім не так, як захлялі собаки захлялого города”, “І у селі, скажу тобі, не так поводиться, як слід”, “вона лягатиме його сьогодні не так, як у будень” [5, т.1, 311, 314; т.3, 48]. Прислівник **так** може посилюватися займенниковим словом **само**, творячи стійке сполучення **так само** “таким же чином” [9, т.10, 18]: “Коли б не вигадував Гуца, в них усе було б так само, як у людей” [5, т.3, 121]. Може він і конкретизуватися іншим прислівником: “Йому було так скучно, як англійському лорду, що бачив весь світ” [5, т.3, 279]. Ці два способи розгортання співвідносного слова **так** нерідко поєднуються: “Ці кілька десятків робітників [...] так само щиро нищили чужу працю, як дбали за власну”, “Хіба своє “я” ми не сієм так само уперто, як смітниковий бур’ян насіння?”, “Хіба дійсність не щезає так само безслідно, як сон?” [5, т.2, 51; т.3, 30, 159]. А сполучне слово **як** може мати при собі частку **і**: “руки кладуть тим часом на човен фарби, що грають так само, як і морські” [5, т.3, 288]. Пор. це з прислівниковим поширенням сполучення **так само**: “Хотілося чути лиш брязк, стук, тріск, передсмертне хрипіння кожної речі, яка так само тяжко конала, як і жива істота” [5, т.3, 125]. Трапилося в письменника і речення з цілим рядом співвідносних слів, де поєднано (і повторено) і **так**, і **такий**: “Вона була така наївна і така хитра, так мало і так багато знала, як та мурашка, що будує пишні палати і живе в темних комірках” [5, т.2, 138].

Особливо посилюється, підкреслюється значимість порівняльної конструкції, коли вона, очолювана сполучним словом **як**, опиняється в препозиції, на початку речення (що трапляється рідко). Пор.: 1) з відповідником **так**: “**Як Маланці дороге борошно, так Андріїві снилась фабрика**”, “**Як в калюжі весь город, так в окремому дні він бачив ціле своє життя**”, “**І як трудно було вдивлятися в те рухливе обличчя гір, так трудно було дитині спіймати химерну мелодію пісні**” [5, т.3, 58, 155, 180]; 2) з відповідником **такий**: “**Як місяць серед зірок, як орел**

серед птахів – такими були мусульмани серед інших народів” (це фраза з “мудрого” повчання стамбульського софти), “**Як дитина для мами – такою була для нього худібка**” [5, т.2, 47; т.3, 205]; 3) без співвідносного слова: “**Як камінь і криця стялись роди – Гутенюки з Палійчуками**” [5, т.3, 183].

Оце, власне, всі структурні різновиди (і майже всі випадки) вжитку сполучного слова, тобто прислівника **як** у компаративних конструкціях у М.Коцюбинського. Панівна більшість таких конструкцій, більше 90%, має не сполучне слово, а сполучник **як**.

Нормальне, узвичаєне місце цього сполучника з усім об’єктом порівняння – постпозиція, розташування після суб’єкта компаративної структури разом з її основою: 1) “ланцюги бряжчали, **як кайдани**”, “Тася вищала, **як зарізане поросся**”, “витяг перед себе батіг, **як револьвер**”, “Весь світ був, **як казка, повна чудес**” [5, т.1, 245; т.2, 76, 248; т.3, 180]; 2) “Ноги висіли в нього безвладно, **як перебиті**”, “Вона не хотіла прохати, **як другі**” [5, т.2, 201, 240]; 3) “Дорога западалась, **як під землю**”, “Тіло все скаче, **як на пружинах**” [5, т.1, 216; т.2, 204]. Пор. подвоєння подібної структури: “язик стає здоровим, **як гора, важким, як камінь**” [5, т.1, 247]. Порушення цього усталеного місця, препозиція об’єкта сприймається як інверсія і слугує для експресивного акценту, для підкреслення вагомості порівняння: “весняний легіт жене по небесній блакиті, **як пух, легенькі білі хмаринки**”, “ламає руки дружина, **як смерть, ходить мати**”, “і знов, **як корали, роти зелених жаб**” [5, т.1, 130, 141; т.3, 39]. Експресивна напруга особливо зростає, коли очолюваний сполучником **як** об’єкт порівняння опиняється взагалі на початку речення: “**Як вовк, поводив він навкруги очима**”, “**Як божевільний, промчався козак, пригнувшись до шиї коня**”, “**Як краплі сі – упали й загинули в болоті дні життя**” [5, т.2, 156, 261; т.3, 70].

У сильній позиції порівняння опиняється також і в самому кінці речення. У цьому разі воно стає фіналом думки, узагальнюючи її й надаючи їй образного звучання: “Ніч тяглась довго, безконечно, **як смерть ...**”, “Летить його пісня, **як вихор**”, “Сонце світило, **як літом**”, “Врешті вона зводить на

мене очі – і ми хвилинку дивимось, **як два вороги**”, “Повертаюсь до себе через морок довгих кімнат і хитаюсь, **як п’яний**” [5, т.2, 121, 205; т.3, 21, 23, 34]. Фінальна позиція порівняння особливо увиразнюється і акцентується шляхом парцеляції, тобто відмежування об’єкта порівняння від його суб’єкта крапкою: “Врешті хитнулись ... **Як п’яні** ...”, “І стало довге, велике, закрило обрій, людей, весь світ. **Як біла стіна**”, “реवेश від болю, з радості, злості. **Як звірина**“, “Світили ненависним оком, кусались кривим оком. **Як звірі**” [5, т.2, 205, 273, 297; т.3, 377]. Пор. скупчення парцельованих порівнянь: “Побачив те, біля чого щодня проходив, **як той сліпий**. [...] Синій чад у кухні, тверду лаву, на якій спала ... поміж помий, бруду й чаду ... ледве прикриту ... **Як у берлозі** ... **Як та тварина** ...” [5, т.2, 245]. Пор. ще таке: “Ригають. Трутяться лобами. Гавкають голосно, часто:

– Гав... гав... гав... гав...

Як дикі звірі, як стадо шакалів” [5, т.2, 205]. Формально маємо окремі речення. Але тільки формально. Фактично ж тут об’єкт порівняльної конструкції відділений від попереднього тексту крапкою. І за змістом, і за структурним показником це – розрив єдиного речення на дві частини. Такий прийом парцеляції раніш називали приєднувальними конструкціями. С.Д.Єрмакова, називаючи їх видільними реченнями, справедливо зазначає, що “видільні конструкції виражають афектоване мовлення, емоційну напруженість героя” і зауважує: “Саме М.Коцюбинський перший в українській прозі відкрив великі стилістичні можливості цих конструкцій і дав неперевершені зразки їх майстерного застосування” [2, 34]. Розрив одного речення, а не поєднання двох речень наявний і тоді, коли парцельований порівняльний зворот має при собі залежне підрядне речення: “Забігти кудись далеко, забути, загоїти болячку ... **Як звір, що тікає до нори й залузує там тяжкі свої рани** ...”, “Але звідкись з’являється третій. **Як хмарка, що десь узялась і погасила сонце**” [5, т.2, 232; т.3, 292]. Пор. цікавий факт продовження початкового тексту уже після парцельованої його частини: “Бо що наше життя? **Як блиск на небі, як черешневий цвіт** ... нетривке й дочасне” [5, т.3, 217].

Порівняльні звороти з **як** іноді одержують додаткові

компоненти компаративного забарвлення. Зокрема М.Коцюбинський кілька разів поєднав цей сполучник з орудним відмінком: “Борошняний пил висів у повітрі, а стіни, банти і постав були обсіпані ним, **як снігом**”, “Сонце сміялось і встеляло дорогу дзвонами, **як килимами**” [5, т.2, 109, 254]. Однак виразником компаративності тут залишається тільки сполучник, оскільки орудний відмінок об’єкта порівняння залежить від такого ж відмінка у суб’єкті порівняння (**ним, дзвонами**).

Щось подібне маємо в єдиному випадку сполучення **як** та **ніби**: “Якось чудно дивитися на старих людей, котрі з кохання не цілюються, **як ніби** обвінчана учора парочка” [5, т.1, 315]. Компаративну функцію тут теж виконує лише сполучник **як**, а додана до нього частка **ніби** має виключно модальний сенс: насправді дядько і тітка обвінчані не учора ... Взагалі лексема **ніби**, яку всі підручники називають серед порівняльних сполучників одною з перших, у Коцюбинського майже не вживається. Ми віднайшли тільки три випадки явно компаративного (модально-компаративного) її використання у ранніх творах письменника: “Чорні хмари, **ніби великі хвилі**, насуваються їдна на другу”, “Губи чорні, зморшені, **ніби зібрані на шнурочок**”, “Веселий, **ніби дитячий**, сміх розтулив тітчині уста” [5, т.1, 296, 305, 316]. Коцюбинський не цурався цього слова й пізніше, але вживав його виключно із з’ясувальним [9, т.5, 418], а не порівняльним значенням: “Жінка [...] оповідала, що їй снилось, **ніби вона доїть корову**” [5, т.3, 155]. Генетично **ni*бу склалось ще в праслов’янській мові саме як порівняльний сполучник. Тут перший компонент – сполучення **i* не, що зазнало метатези **nei* > *ni* і мало порівняльну функцію, яка посилювалась другим компонентом **bu* – формою аористу в третій особі однини від дієслова **БЫТИ** [10, 107]. Однак у індивідуально-авторському мовленні М.Коцюбинського цей первинний компаративний сенс заступився іншим.

М.С.Заборна, яка виділяє, до речі, як складений порівняльний сполучник поєднання **як ніби** [3, 6], не називає серед засобів вираження компаративності поєднання **як от**. Між тим таке поєднання, наявне в одному випадку у М.Коцюбинського, існує і за сучасними нормами пишеться

через дефіс. Академічний словник кваліфікує його як частку, що використовується “для розкриття, уточнення висловленого змісту (перев. при перерахуванні) у знач.: а саме, наприклад” [9, т.11, 641], а академічний орфографічний словник дає явно точнішу частиномовну кваліфікацію: сполучник [8, 862]. У М.Коцюбинського цей складений сполучник, цілком відповідаючи визначенню СУМ, запроваджує виразно компаративну конструкцію, причому гостро сатиричну: “Своїм демократизмом, лібералізмом та іншими “ізмами” він лише прикрашав себе, як от чесучевим піджаком свою ставну **постать**, і так же легко, як чесучевий піджак, міг скинути ті прикраси нематеріального характеру” [5, т.2, 8]. Порівняльний характер звороту із сполучником **як-от** добре підтверджується фактичним його повторенням, уводжуваним уже лиш самим сполучником **як**.

Як слушно зазначила М.С.Заборна, порівняльним підрядним реченням притаманний “детермінантний підрядний зв’язок, який підпорядковує підрядну частину головній у цілому” [3, 6]. Але порівняльних речень з **як** мало, лише 1,5% всіх порівнянь з **як**. Зазначимо, що ця цифра відповідає нашій концепції розмежування порівняльних речень і порівняльних зворотів, за якою порівняльним реченням (а не зворотом) є тільки конструкція з повним предикативним центром, а концепція неповних порівняльних речень є лінгвістичною фікцією. Якщо ж дотримуватися досить хаотичних поглядів, що переважають серед сучасних мовознавців (кожен дослідник проводить свою демаркаційну лінію між порівняльними зворотами та підрядними реченнями, і немає двох учених, у яких ця лінія збігалась би), які ті ж структурні форми відносять то до зворотів простого речення, то до підрядних речень [пор. хоч би: 4, 42-43], то речень з **як** у М.Коцюбинського виявилось би значно більше і не всі вони могли б уміститися в детермінантно-підрядну синтаксичну позицію.

За нашими підрахунками, серед порівняльних зворотів із сполучником **як** детермінантно-підрядна синтаксична позиція теж переважає, але не набагато перевищує прислівно-підрядну позицію: 50,7% проти 42,1%. Решту 7,2% складають звороти в

присудково-підрядній позиції [пор. 1, 467]. Пор.: 1) “Щось мені тая катеринка, **як жарина**, пучки пече”, “Блискучі очі, повиті млою, застигли, **як скло**”, “Жовті курчата розкотились по грядках, **як горох**” [5, т.1, 126; т.2, 205; т.3, 52] – порівняльні звороти тут пов’язані з підметом, ніби як прикладка до нього (катеринка – жарина, очі – скло, курчата – горох), але не менше – і з присудком (пече, як жарина; застигли, як скло; розкотились, як горох); йдеться про детермінантно-підрядну позицію звороту, який пов’язаний одразу з підметом і присудком – з предикативним центром речення; в цілому такі звороти мають обставинний сенс і є досить автономними, як це показав І.Р.Вихованець; 2) “Мокра, **як хлюща**, сорочка облипла його могутнє тіло”, “Інколи розкривалися стіни і відкривалися вузькі ходи, **як шпари**”, “Він довго сердивсь, кричав на неї, **як на Андрія**, але, спасибі, дав п’ять рублів” [5, т.1, 252; т.2, 194; т.3, 88] – тут порівняльні звороти пов’язані з одним конкретним словом за їх межами і мають відповідну синтаксичну функцію: мокра, як хлюща (означення), на неї, як на Андрія (додаток), ходи, як шпари (прикладка); це прислівно-підрядна синтаксична позиція; 3) присудкова синтаксична позиція порівняльних зворотів формально буває досить різною. Це може бути безпосередньо іменна частина складеного присудка: “Дівчина була **як у гарячці**” [5, т.1, 270], “Тепер ми, **як боги!**” [5, т.3, 174]; у попередніх матеріалах до цього твору (“Сон”), зібраних під назвою “Капрі”, даний зворот звучить інакше: “Говориш як бог: “Хай буде світ” [5, т.3, 337]. А може бути зворот, долучений до іменної частини присудка: “Вона була **повна та свіжа, як ягода**”, “Долівка була **гладенька та жовта, як віск**” [5, т.1, 68, 90]. Компоненти повна та свіжа, також гладенька та жовта увіходять до складу присудка. А долучені порівняльні звороти синтаксично тотожні до них, отже – теж є компонентами присудка. Пор. з іншою зв’язкою: “Щоки в нього горіли і все тіло стало **туге і легке, як м’яч**” [5, т.2, 199]. Жартівлива фольклорна пісня, використана письменником в повісті “На віру”, має присудковий порівняльний зворот у кожному рядку: “В нього плечі, **як у баби**, / В нього очі, **як у жаби**, - затягла вона високим голосом. В нього вуси, **як у рака**. / Сам недобрий, **як**

собака! – підхопили молодиці” [5, т.1, 79].

Тут доречно сказати взагалі про динаміку фольклорних порівняльних конструкцій (і зворотів, і речень), використаних письменником. У раннього Коцюбинського їх дуже багато, у деяких творах їх більше, ніж авторських, пор.: “Як зобачила дівчина, то як муха на окропі скрутилася ...”, “Є місця, де деревина од деревини, як крупа від крупи в московськiм кулішi” (“Дядько та тітка”, 1886 р.), “Тиха, як ягниця, ніжна, як голубка”, “Нявчить до нього, як кіт до сала”, “Заторохтіла, як порожняк по дорозі”, “Ти чого стала та задивилась, як теля на нові ворота?”, “Вона звивалась, як муха в окропі” (“На віру”, 1891р.).

Згодом поряд з узвичаєними формами фразеологізмів письменник уживає і їх трансформації, іноді досить непрості. Так, в оповіданні “Під мінаретами” (1904) двічі вжито стандартну компаративну конструкцію **здоровий, як бик**: “Піднявся з-за столу якийсь правовірний, **здоровий як бик**”, “Високий татарин, **здоровий як бик**, витріщив очі й поводив ними навколо” [5, т.2, 221, 225]. А в оповіданні “Дорогою ціною” (1901), у мовленні Остапа, цей же фактично фразеологізм одержує таку несподівану форму: “Та чого ми тут стоїмо? – схаменувся він ураз, – день, **як бик**, і вже он курить щось шляхом...” [5, т.2, 98]. День уже цілком настав (отже, він уже **здоровий, як бик**), але з биком зрештою порівнюється день, а не міцна людина. Ясно, що в словнику порівнянь О.Юрченка та А.Івченка перше, стандартне порівняння є, а другого, нестандартного, немає [11, 171]. Поруч з усталеним порівнянням може з’явитися несумісне з ним у словнику, але дуже сумісне в психології персонажа: “Годинник у столовій пробив другу. Голосно, різко. Сі два дзвінки впали мені на голову, **як грім із неба, як ніж гільтотини**” [5, т.2, 171]. У наведеному тексті й фразема теж зазнала певної редукації. Пор. її повну форму у творі, написаному на шість років раніше: “Замфіра, **наче грім із ясного неба, вразила ця звістка**” [5, т.1, 212]. У пізнього Коцюбинського порівнянь-фразеологізмів обмаль, та й ті вживаються переважно в прямій мові селян: “Мій хазяїн ходив **як ніч**, навіть їсти покинув” [5, т.3, 105]. Письменник весь у

пошуках нових виразових можливостей мови. Він творить свої, яскраво самобутні порівняння, якими сповнена, наприклад, новела “Intermezzo” [7, 2000].

Розмову про порівняльний сполучник **як** ми почали із зіставлення його зі сполучним словом **як**. Схожим мотивом хочеться її й завершити. У літературі ми не знайшли згадок про існування компаративних структур із сполучним словом **який**. А в Коцюбинського таку структуру знайшли: “*груба жінка, затріпавшись в вільних, одкритих рухах, які має тільки риба в воді, щось верещить*” [5, т.3, 385]. Підрядне означальне речення, очолюване займенником **які**, з очевидністю належить водночас до речень порівняльних. Жінка (власне – її рухи) порівнюється з рибою в воді. З погляду теорії порівняння речення із сполучним словом **який** є неможливим. Практика частенько виходить за межі теорії. Це зрештою і дозволяє її розвивати...

1. Вихованець І.Р. Порівняльний зворот // Енциклопедія “Українська мова”. – К., 2000.
2. Єрмакова С.Д. Мовні засоби характеристики персонажів у творах М.Коцюбинського // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 6.
3. Заборна М.С. Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 1997.
4. Козачук Г.О. Пунктуація у реченнях з **як** // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 9.
5. Коцюбинський М. Твори: В 7 тт. – Тт.1–3. – К., 1973-1974.
6. Кучеренко І.К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. – К., 1959.
7. Марчук О.І. Порівняльні конструкції в новелі М.М. Коцюбинського “Intermezzo” // Записки з українського мовознавства. – Вип. 10. – Одеса, 2000.
8. Орфографічний словник української мови. – К., 1994.
9. Словник української мови. – Т.1 – 11. – К., 1970 – 1980.
10. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубачева. – Вып. 25. – М., 1999.
11. Юрченко О., Івченко А. Словник стійких народних порівнянь // Прапор. – 1988. – № 4.